

տու երկնէր ի մահուանէն, եւ զի՞նչ է գժոխին
եւ սասան եւ մոր է: Հմագն ալ ամբողջ թիւն
մը կը կազմեն, ուղղուած նոյն Միքայէլի՝ անոր
հարգանց պատասխան, այսպէս ալ սիսերով՝
“Ո՛վ գերապատուեալր, յԱստուեց ի մարտ
կանէ հրեշտականուն Եպիսկոպոս ուեւ Սիւտոյէլ Խեմի
Անդիւս եւ ոռոք ունուի ու իսկ Յուլիոն, յԱս-
տուեց Հօրեւ շնորհք ընդ Քեզ եւ ընդ Հրեշտա-
կերամ սուրբ մանկուն քո: Եւ ի մեղալորէն
Վարդանայ ծունը եւ ողջոն օր հնաւթեան հո-
գեւոր սիրոց կապակցութեան ժամանեցէ: ։
Եթեայ կ'ըսուի՝ “Եւ արդ այս ձնէ հարցում ցու-
ցանեն զերկիւղն Աստուեց որ կայ ի սիրո քո,
եւ այն:

(Ըստ Հայութիւնի)

4. 8. 8.

ՊԱՏՍԱԿԱՆ

ԵՐԻՍՏՐԵԹՈՒՊՈԼՈՅ ՀԱՅՈՒԹԱԳՈՒԹԻՒՆՆ ԵՅՆ
ԱՐՑՈՒՊՈՒԹԻՒՆՆ ԹԷ ՕՏՈՒՐ ՀԱՅՈՒՆՈՆ ԻՒՐ
ՄԵԶ Բ ԱՆԱԿԱՆ, ԿԸ ԿՈՐՈՒՅԸՆՆ ԻՒՐ ԱՌԸ
(Ըստ Հայութիւնի և Գրիգորի)

Եղիսաբեթուարլոյ հասարակութեան
տրուած այն առանձնաշնորհութենքը որուն
համեմատ, առապազգիք պատի չկրեանյին բնա-
կել իրենց քաղաքը՝ կամաց կամաց սկսաւ կոր-
սուցընել իր օժը: Ասոր բայ պատճառն եղան
ազդայինք, վասն զի չարաշար գործածեցին
իրենց տրուած արածունելինը Արոյշետեւ երբ
մեկ կողմանէ սաստիկ կ'ընդդիմանային, որ շըլայ
թէ առեւտք ու երկրագործութենէն հասկրող
կարգաւորեալ, ազնուական ու հարուատ մարդ
իրենց մէջ գայ բնակի, — մէկան կողմանէ շատ
սիրով կ'նուռնէնէն անանկ հասարակ արուես-
տաւոր, գործավար ու բանէ չհասկրոց մար-
դիկ, որոնք իրենց առեւտքին ու շահուն վնաս
չեն կրնաց հասցնել:

Սակայն ժամանակ անցնելէն եաւեւ, գըտ-
նուեցան անանկ հայամէտ, քսուըրոտող օտա-
րազգիներ, որոնք իրենք զիւենք ազգայնոց
սիրուցած ըլլալով՝ Եղիսաբեթուարլոց շնորհւը:
Այսն կրոնակ կրցան քաղաքակութիւն եւ հօն
տուն ու սեղ ստանալ: — Այս բանս ըստ
ինքեան արտօնութեանց գէմ էր: Բայց Եղի-
սաբեթուարլոց հաւանութեամբն ըլլալուն
+ ձայն հանող չեղաւ: Երբ ետքէն գրիշ օտար-
ներ ալ Եղիսաբեթուարլոց գտնուող Հաւնդա-

րացւոց գործքին յաջըղին ու լաւ երթալը
տիւսան, իրենց ալ բաղձանք եկաւ Եղիսաբե-
թուարլոց քաղաքացի ըլլալու: Բայց որովհետեւ
այս բանս Եղիսաբեթուարլոց քմոցը հա-
մաձայն չէր՝ իրենց վախճանին չկրցան համնիլ:

Այս բանս Եղիսաբեթուարլոց համական ժամանակ յաջող-
շընել, որ առար մարդ հօն սորբը չդնէ:

Սակայն գտնուեցան անանկ ազգեցութիւն
ունեցող օտարականներ, որոնք տեսնելով որ մէկ
երկու արուեստաւոր ու Հարոց սիրելին անձ կը
ընակի քաղքին մէջ՝ այլեւայլ պատճառներու
համար խնդրեցին, որ իրենք ալ Եղիսաբեթու-
արլուցի բնիկ կարենան ըլլալ, նրա ազգայինք,
իրենց իրուանցը վրայ յենլով, ոտք կիսեցին ու
այս բանս չերեցին, անոնք Դրամուանիոյ
վերին Կառավարութեան ու նոյն իսկ կայսեր
գիւմբին: պատճառս բերելով՝ որ եթէ մէկուն
ներուած է Եղիսաբեթուարլու բնակիլ, նե-
րուած է նաեւ մէկալլն: Բաց ասկէ կասկածելի
ցուցոցին զագդայինները ակրութեան առջեւ:
— Աւ իրօք — ինչպէս պիտօր ասեսնենք — այս
բանս գորու հանեցին: — Թէկէտ ազգայինք
ջանացին ամէն կերպով իրենց արածութիւն-
ներէն ցուցնել, որ այս բանս չի կրնար
ըլլալ, բայց իրենց վախճանին չհասան: Բանը
բաւէն անցան էր:

Ըստ Նկամամմբ առաջին յաջող քայլն
առաւ Լատիզաւա Գորապայի հաւուգարանին,
քարուս առաջին քառորդին մէջ (1811): Աս կա-
լութեատէին, Եղիսաբեթուարլուց ինիկ ըլլալու
փափաքելով՝ խնդրեց ազգայնոցներ, որ վնիք քա-
զարացի ընդունին: Եթի Հայք այս բանս ըն-
դունեցան, աղերասգիր մը գրեց վերին իշխանու-
թեան եւ Վեհափառ կայսեր: Ազգուսիբէն իրեն
հրաման եկաւ, որ Եղիսաբեթուարլու կարենայ
մանել եւ հօն ազգապէս բնակիլ:

Հասարակութիւնն այս անձար բանին վրայ
սաստիկ այլլայլած, Կայսեր գիմեց: Բայց ի ուրբ:
— Եղիսաբեթուարլուցից ալ սկսաւ արբու-
նաց առջեւը կասկածելի երեւնալ: Իրենց մե-
ծութեան ունեցան սկսաւ կամաց կամաց իշնալ:
— Աղերասգիրը՝ զոր Վեհափառ կայսեր գրե-
ցին, թէկէտ շատ հիմնվին կերպով ու պատ-
ճառարանութեամբ յօրինուած էր՝ ընդունելի
չեղաւ:

Եղիսաբեթուարլու բովանդակութիւնը համա-
ռուելով, անոր մէջն քանի մը եական կէտ
ընթերցողաց առջեւը կը գնեմ:

“Ենք խոնարհ ազգայնքը Մեծափառու-
թեանդ գ ահայիցն առջեւը գնելով . . . կը

ինդրենք որ մեր գանգատը գթութեամբ ըն-
դունելու բարեհաջանք...:

"Հօսնիկյանցի երկրագործ մը — Լատիխական գորսայի — ասկէ տասը տարի յառաջ, տառանց մէկուն ընդդիմանալուն, մեր քաղջին մէջ աներ գնեց... Մեր հիւրերը սիրով կընդունինք, ինչպէս որ կը վայելէ, և ինչպէս որ պարտականութիւննին է...: Խոյց լատիխ. Գորսայի սառով գոյ չըլլալոյ, մասնաւորութիւն մը կ'ուզէ... Առանիսիւսանից վերին կառավարութեան դիմոց, այն նպատակաւու, որ մենք զի՞կ հայ քաղաքացի ընդունիք. և՛ կամ ուրիշ խօսքով՝ որ հայ ըլլայ: Կցն աղջանաց թռողջը կառավարութիւնը մեզի իրկեց: Եւ մենք հարկաւոր տեսանք, ասոր վրայօք մեր երգուեալ հասարակութեան կարծիքը լսելու:

“Սակա իր գիտողութիւններն ընելու
շապաղբցաւ, զոր անմիջապէս մեծապատճի կա-
ռավարութեան խորհրդին խրկեցնէք: Սակայն
կառավարութիւնն այն հրաժանը առաւ մզգի,
որ առանց յապաղելու զլատ: Դօրուսիի հայ
քաղաքացի ընդուննէք: — Այս անակիւեալ
որոշումը մեր վկայ այս ցաւուի ազդեցութիւնն
ըստ, որ յիշեալ աղան, մեր յատուկ ստա-
ցուածքնն վկայ յարակելու կը ձեռի: —
Ուստի եւ Նորէն գիտեցնիք վերին կառավարու-
թեան, նինդերելով որ այս որոշաւմն օնչացըննէ,
ապա թէ ոչ՝ Վեհափառութեանդ դիմուլու պի-
տի սակագունէք: Սակայն վերին կառավարու-
թիւնն երկրորդ անգամ յառաջ բերած պատ-
ճառուներն ալ ողինչ համարելով՝ իր որոշումնէն
եւ շկեցաւ: Եւ Նորէն հրամանեց, որ զլատ:
Դօրուսիի քաղաքացի ընդուննէք, ապա թէ ոչ
այս բանն քաղաքական գործք (politicum) պիտի
համարուի:

“**Ա**շհափառ Տերը՝ Հին Շամարտութիւն մըն
է, թէ անկարելին ուղղող ունինչ կուզէ: —
Լասիցլաւոս Դօրապայի, կամ զան կուզէ, զօր
արդէն իրապէս ունի, եւ կամ ըստ բաւականի
չէ ըմբռնած ինչ որ վաստակէն վեր կուզէ:
— Ա'սու, թէ, զան կուզէ զօր արդէն ունի:
Ասկէ կը աենանի, որ չ'ուրանար 1. թէ մեր
քաղաքին մէջ ազատապէս տներ գնեց. 2. թէ
առանց ընդդիմութեան, քաղաքն ան ատցուածք-
ինին ըստ օրինի եւ ըստ պատշաճի քանի ան-
ցնել ուուաւ. 3. թէ զանոսիք, առանց կը ուզ-
ման անկախութեամբ կը լցակէ. 3. թէ իր
աստիճանին համեմատ մէր երգուեալ հասար-
կութիւնն իրեն պարտուպատշաճ պատիւը
կ'ունէ: Վասն զի ամեն նոր մունքներուն նկատ-

“Երբ մենք յօժարտակամ լսու, Դօրսայի
աղջյին ընդունելութեան նկատմամբ ասանկ
յայտաբարութիւն ընելու կը համարձակինք,
յայսին է թէ մենք չէ թէ միայն յիշեալ
աղջյին փափաքը, Տասանաւել տէրութեան
օրէնքներ ալ կը կատարենք: Ուստի ո՞վ կրնաց
զմեզ ամբաստանեն թէ ընդունուած օրինաց
Գ. Մասին, 2Ա. Գլնոյն, Ա. յօդուածին գէմ
արքացել կ'ողինք:

“Արդ եթէ մենք արդեկիք մը շըրիկիք որ
կատ. Դօրսայի մեր քաղընի կինդրունը՝ տառ
գնես, զանիմա ըստ օրինաց իր վրայ անցընեն,
մեր վաճառանոնքը մեջ ազատապես գնեն ու
ծախէ, մեր լաղացքները գործածեն, իր գուռա-
ները՝ մեր գաշտերուն վրայ արածեն, մեր եկե-
ղեցւոյն մեջ իր չըրմեռանութիւնն ըստ կամի
կասարէ. — ինչ բանի վրայ կոնյա տօքոնչ
ըլլալ: Որո՞ցինեաւ ամեն բան ունի, ինչ որ
կրնայ ունենալ:

"Բայց թերեւս ուրիշ բաներու կը բաղձայ:

Եւ այն ատեն կը Հարկագրինք ըսելու, թէ այն-պիսի բանի մը կը փափաքի, որուն անկարելիու-թիւնն ըստ բաւականի չէ Հասկրցած:

“Առանց շնորհակալթեան գդացման չենք
կրնար չիշել՝ վեհափուլթեանդ նախնեացը
մզի համար ըստ շնորհմակընքը, սկսեալ
կպաղող ք. էն՝ մինչեւ Ելորդացու թ. ու Մեր եր-
շանկաթեան առաջին հիմքաբարը դրաւ կա-
րուց ք. — զօր աճեցնելով՝ կատարելացոր-
ծեց մեր մեծ տիկինը՝ Մարիամ թերեւունը, Աս-
վեհապետն ընդունեցան մեր պատիրն այն
արոտնութիւնը, թէ Պատչարվի կարուածա-
տերութիւնը — ուրիշ ամեն ազգ պիտի թիւն-
ներն անկէ գուռու հանելով — արուած է մայնը
Եղիսաբեթուպոսոց ազգայնոց, Աւատի պատ եր-
կիրը՝ մնաք — իբրև մեր պատիրուն օրինաւոր
եւ բնական ժառանգներն — այնպիսի օրինաց
ունիք, որ զնիկա ստարաց վրայ չենք կրնար
անցնելով — Աւատի եթէ Լատ. Փօրտապի, մեր
քաղաքացեացը մշ. չենք ընդունուելով — տերու-
թեան ու բնութեան օրէնքները մտնաւոլց —
կը Զանայ այս անդիմադրելի չենքին անկեան
քարը շարժել, յայտնի է թէ անկարելի բան
Շուուէ:

“Ամէն ժառանգութիւն, ժառանգներուն սպառելէն ետեւ՝ երկրին այս տիրողն անցնելու է, ուսկից որ ժառանգութիւնն եկած է: Այսպէս Եղիսաբեթուպլոց ազգայինց սպառելէն ետեւ՝ Պատպարվի հայուածաւերութիւնն իր սկզբնական տիրոջը՝ Ահճափառութեանդ ատար դարձուելու է: Եթէ մենք, Լուս. Դօրոտայի դրինակին հետեւելով՝ Հայոց ժառանգութեան մանակից ընկեր օտարազգիները՝ այս ատեն, չէինք համարուեր արդեք, թէ շանալ կ'ուզենք որ այս կալուածաւերութիւնն իր նախնական տիրոջ ձեռքը շանցնի:

“Աւստի իրաւամբ կրնակը զարմանալ դրանսիլուանից վերին Կառավարութեան նորհրդին եւ Վեհափառութեանդ ատենադպրին այն որոշմանը վրայ, որ այս նիւթն իրբեւ քաղաքական ինդիր համարելով՝ զմեզ — երկու տողով մը — այս մշտատեղ ժառանգութիւնն, այս կալուածաւերութենեն դուրս հանել Կուզեննու...”

“Աս է զըր Վեհափառութեանդ առջեւը գնելու համարձակեցանք...”

“Հաս դէշ կը դատեն աննք, որոնք որ զլատ. Դօրոտայի Հայազգի ընկելն կը հետեւցըննեն, թէ մենք, Հայերս, ազգատեանց ենք:... Բաց է մեր փարիի քաղաքան ամէն պատաւառ մարդուն: Բայց թէ մէկը՝ մեր մշջու սիրով ընդունելն զատ, զնիկն անեաւ մեր ժառանգութեան մասնակից ընկեր, եւ մեր ժառանգներուն սացուածքն օտարներուն տալով՝ մեր օրինակոր ժառանգները, ժառանգութենն զգինք. — աս չենք ըներ: Աս բան Աստուած Քատէ, եւ օրէկները Կարգերուն:

“Ուստի ծումը գրած կը զաղաքաինք, Ահճափառ Տէր, բարեհամեցէք, այս խիստ վտանգին մէջ... մեղի օգնութեան համեմալվ՝ զմեզ միիթարել ու երջանկացնել: Որով ամէն Եղիսաբեթուպուղուցի ազգային, բարձր ձայնի գոչէ իր թռուներուն թէ, ինչ որ Կարլոս Զ. սխաւ. Մաքիամ Թերեզիանց շնուց, Յովուէի Բ. պահէց, Լէոռլուս Բ. զարդարեց — զանիկա Պրանիշիս կոս Ը. անմահացուց...”

Ասկայն ազատանաց թռողթն արդինք մը չունեցաւ, կարելի է նաեւ անոր համար, վասն զի շատ իմաստութեամբ դրասահ էր: Ընդհակառակն նորէն հրաման եկաւ Եղիսաբեթուպուղուցի ազգաւախչութեան, որ թէ Վահանդշաւու քաղաքաւախչութեան, որ այս կամաց կամաց անդունուի, եւ քաղաքային պաշտօնի ատակ եր.

զողներն ըստ կարողութեան պաշտօնի մէջ առնուին:

Ասոր վրայ շատ առողջեցաւ թէ քաղաքն ու թէ Հասարակութիւնը, բայց բան մը չէր կրնար ընել Համբերելու եւ լրելու եր:

Արձանագրութիւններուն մէկուն մէջ դառնապէս կը գանգատի հասարակութիւնն այս բանի վրայ:

Անկէ ետքն օտարականները՝ չէ թէ միայն առանց արգելքի եւ ընդդիմութեան քաղաքացի կ'նոնունեւէն, այլ նաեւ առանց իսթրութեան քաղաքային պաշտօններու մէջ ալ մօսն:

Այսպիսիններուն համար հարկ եղաւ որ քաղաքը նոր երդման ձեւ մը յօրինին:

“Գիտութիւն ըլայ ապագայի Մակիսդրագին ու Հասարակին, դէ Հետեւեալ Formulaն Juramentum conciliitatis¹, անոր Էտէլինց, օր շօմօփումի Դօրոտայ Լասլօն զիրեն փափակը, վասն զի քաղլքը՛ գարնար, մեր Հասարակութիւնն ամենայն այ ընդիմութեանը բոլց ալ արաւ տանելու չի գաղթելով, վերապէս զթած խնմիթիքութեանը մօսէն հրաման եկիլ է, օր անպատճար քաղլքը՛ ներս արնելի. ex homagiis obsequio զըսին միկած է²: Եւ ան ժամանակը Էտէլինց Formulaն շարադրած է Caeterum, զէ Supplicante որպիսի Conditiōjով նես արած է³? Ալլի անոր Էտէկանց հէտէկեալ de Sessione 25 Januarii 822 Nroqu. Protocolli Oecomenici 43 առած improtocollatioյն կ'երէկի⁴.”

Այս հունգարերէն երդման ձեւին թարգմանութիւնը:

“Ես Ա. Ա. Կ'երդում կենանի Աստուծոյ, Հօր Եւ Որդուց Եւ Հոգուց սրբը. Ա. Երրորդութեան, երանուհի Կոյս Մարեմայ եւ ամէն սրբոց անուան վրայ, որ այս ազատ թագաւորական Եղիսաբեթուպուղին քաղաքին հաւատարիմ քաղաքացի պիտի ըլլամ: Որ քաղլքին, որ եւ է յառաջ գտալու եւ վրայ ինալու ծանրաբռնութիւնը սիրով պիտի կրեմ: Ալանընդողները պիտի պատօնեմ, իրենց Հնազանդ պիտի ըլլամ, քաղլքին սահմանադրութիւնն եւ ամէն կանոնադրութիւնները պիտի պահեմ եւ ընդ հակառակն ամենեւին բան մը պիտի չգործեմ, ինչ որ անոնց եւ յանուանէ քաղլքին արտանութեանցը

¹ Քաղաքացի ըլլամ. Երդման ձեւը:

² Հաւատարիմ հաստակութեամբ գլուխ ծռած է:

³ Հարագուած է, ինչուն որդեսերուն, թէ աղաւագուած է, ինչուն պայմանաց քաղաքացի ընդունուած է:

⁴ Տ. 1822 յունիսար 25 եղան անտեսական ժաղովոյն արձանագրութեան, 43 թուէն Կերեւայ:

Ա. Անդօն Լուսիկի: Որս քով պիլան Ա. Սուշայի Ըլղները:

- Ա. Դոմէրաչ Ցանիկէլ.
- Ա. Մատօն Սընակիան.
- Ա. Անտօն Սիմոնի Գաբ-
- տէպօնին.
- Ա. Գրիգոր Բաղրամիան.
- Ա. Վարդան Օվանչէփ
- Օստիքինսան.
- Ա. Փէրէս Քիզիք.
- Ա. Արտիմ Մարտիրոսի.
- Ա. Օսան Մարտիրոսի.
- Ա. Օսմանէս Գոջանան.
- Ա. Աստօն Քէլ.
- Ա. Նրգուլաչ Խորոյի.
- Ա. Թորոս Խորոր.
- Ա. Կարար Գապտէպօն.
- Ա. Ակօնսն Ցիկայիք.
- Ա. Դամիթ Մարգունժիք.
- Ա. Դամիթ Կոռումէյ.
- Ա. Հանգոյ Զօգօրիաշ.
- Ա. Անտօն Շաշիկի Աղոնց,
- Ա. Վարդան Ջրապօնի.
- Ա. Գրիգոր Բաղրաման.
- Ա. Ավանսն Ցիկայիք.
- Ա. Ավանսն Ցիկայիք.
- Ա. Ավանսն Ցիկայիք.
- Ա. Դամիթ Մարգունժիք.
- Ա. Դամիթ Կոռումէյ.
- Ա. Հանգոյ Զօգօրիաշ.
- Ա. Անտօն Շաշիկի Աղոնց.
- Ա. Վարդան Ջրապօնի.
- Ա. Գրիգոր Բաղրաման.
- Ա. Ավանսն Ցիկայիք.
- Ա. Դամիթ Մարգունժիք.
- Ա. Դամիթ Կոռումէյ.
- Ա. Հանգոյ Զօգօրիաշ.

1796. Պիրով Պ. Աղաւայ Միքայէլ Քիեան. — Ordn. Notarius Ա. Լուսիկ Քիգիեան. V. Notar Ա. Միգլու Զօգօրիաշ:

1797. Պիրով Պ. Ա. Միքայէլ Քիգիեան. — Ord. Notrs. Լուգաշ Քիգիեան. V. Notr. Ա. Միգլու Զօգօրիաշ:

1798. Պիրով Պ. Աղաւայ Օհան Դիբիեան: — Ա. Լուգաշ Քիգիեան Ordn. Notrs. — Ա. Միգլու Զօգօրիաշ V. Notr. Ա. Խանկանոս Ցանիկէլան Vice Notarius.

1800. Պիրով Պ. Աղաւայ Գոտէրի: — Ա. Լուգաշ Քիգիեան Ordn. Notarius. — Ա. Խանկանոս Ցանիկէլան V. Notarius.

1801. Պիրով Պ. Ա. Օհան Գործքեան — Ա. Լուգաշ Քիգի Ord. Notrs. — Ա. Խանկանոս Ցանիկէլ V. Notarius:

1802. Պ. Աղաւայ Եւ Աղաւայ Միքայէլ Քիգի պիրով: — Ա. Լուգաշ Քիգի Ordn. Notars. — Ա. Խանկանոս Ցանիկէլ V. Notr.

1803. Պ. Աղաւայ Եւ Աղաւայ Զատիկի Թուռ- մանի Ջատիկէան պիրով: — Լուգաշ Քիգի Ordn. Not. — Խանկանոս Ցանիկէլ V. Notar.

1804. Պ. Աղաւայ Եւ Աղաւայ Միքայէլ Քիգի պիրով: — Պ. Ա. Լուգաշ Քիգի ord. Notrs. — Պ. Ա. Միգլու Քիգի Subst. Notarius.

1805. Պ. Ա. Եւ Աղաւայ Լազար Քիգի պիրով: — Ա. Լուգաշ Քիգի Ord. Nirs. — Միգլու Քիգի V. Notarius subst. — — —

1806. Եղիսաբէթուպուս Գիլաւոր գա- տառոն (judec primarius) է, Ղազարոս 2ի- գիեան, — Գիլաւոր նոտարը՝ Ղուկաս 2ի- գիեան. — Խոկ փոխանակ նոտարի՝ Նիկողայոս Զիգիեան:

1807. Գիլաւոր գատառոր՝ Յովհաննէս Դիերէցքան: Առաջնն նոտար՝ Ղուկաս 2ի- գիեան, փոխանակ նոտարի՝ Նիկողայոս Զիգիեան: — Նոտարները կը մնան նոյները:

1808. Դատաւոր՝ Միքայէլ Զիգիեան: — Նոտարները կը մնան նոյներն, ևն նոյները:

1809. Դէք դատաւորն ու թէն նոտարներն, ևն նոյները:

1810. Դատաւոր՝ Գրիգոր Դանիէլեան: Առաջնն նոտար՝ Ղուկաս Զիգիեան. — Փոխա- նակ նոտարի՝ Կիկ: Զիգիեան:

1811. Կոյները:

1812—1814. Գիլաւոր գատառոր՝ Է- մերիկոս Դանիէլեան: — Նոտարները՝ կը մնան նոյները:

1815—1819. Գիլաւոր գատառոր՝ Ղա- զարոս Զիգիեան: Առաջնն նոտար՝ Ղուկաս 2ի- գիեան, — փոխանակ նոտարի՝ Նիկողայոս Զի- գիեան:

1820ին արձանագրութիւններն առ այժմ չկան:

1821. Գիլաւոր գատառոր՝ Գրիգոր Դա- նիէլեան: — Նոտար՝ Ղուկաս Զիգիեան:

1822—1825. Գիլաւոր գատառոր՝ Գրի- գոր Դանիէլեան: — Առաջնն նոտար՝ Ղուկաս 2իգիեան. փոխանակ նոտարի՝ Յովհէփ Զիգիեան:

1825ին աւարտելով՝ կը դարձին նաեւ, թէ քաղաքամաշխութեան ու թէ Հարիւրց Ժողովն Հայերն արձանագրութիւններն, որնք՝ ալ 1780ին ի վեր՝ ըստ մասին Հայերէն եւ ըստ մասին լատիներէն կը ըլլային: — Ազէն եւըը, լատիներէն եւ մեծաւ մասամբ հանգարեկն լիքուա շարունակուած են, պաշտօնական գրութեանց եւ ասրեգրոց մէջ:

Ասոր վայ փոխառաթիւն կը գտնել նաեւ գատաւորն ընտրութիւնը, որովհետեւ ընտրութիւնը չըլլար, ոչ ամէն տարի եւ ալ ըստ հին սովորութեան՝ յանուարի 4ին: Վասն զի վերին կառավարութիւնը հրաման իրեկց հա- սարակութեան, որ թէպէտ ասկէ ետքն ալ դա-

տաւորի ընտրութիւնն ազատ ըլլայ: սակայն չէ թէ մէկ հոգի ընտրուք այլ երեք հոգի: եւ այն երեք հոգւց ընտրութիւնը կառավարութեան խրկուի, որպէս զի ասիկա ընտրութիւնն ինքնակալին առջևը զնելը՝ անոնց մէջն մէկը հաստատէ:

Ասոր հետեւաթեամբ՝ կը տեսնեաք, որ քաղաքին դատաստուեն, ա՛լ այնպէս յամափ ու շարունակ չեն փոխուիր: Մէյ մ'ընտրուածը կը կը մայ տարին բռով դատաւոր:

"Գիտութիւն լիցի մեր սիրելի ժարանգանուն, ապագայի Պահիստրագիտի եւ Հասարակին, դէ Continuation տարց տարեկան պիրովի ընտրութեան այս Protocolիս մէջ ան պատճարին համար դադրէնացած է, որց հէտեւ օր Մակիսդրագին Iudicale Protocollum նուն մէջ տարց տարիի inserat² է, դէ ով ընտրած է պիրով. եւ քովզ որով Senatorներ, որով Note-riusներ, Սուլդաններ եւ Սուլդայի անձնենք?

"Բայց զան ալ սիրելի Successorներ³ սեպեր պի արնուոք, դէ Jadicale Protocollum նուն մէկ տրապէս մը ինտառ⁴ ալ ոչ մէկ Vestigium⁵ մը չի պի գտնուոք 4° Januarii պիրով ընտրութեանն Որց պատճարը ան է, օր խոնմէրարական հրամաննու քով գերաբարձր Guberniumը ամպէս ապրասրուիէ որ Մակիսդրագը եւ Հասարակը ամէն էրկու Տարիի per liberam Electionem⁶ երեք հոգի պիրօցու Candidat անէ եւ Via Excelsi Regii Gubernii ad Augustum Thronum, pro Confirmatione alterius Utrius Electorum⁷ վեր խըսէկ:

Ասոնք են Եղիսաբեթուուպուլայ քաղաքաբաշնութեան պաշտօնական արձանագրութեանց վերջն խօսերը 1822ին:

Ասոնք կը դադրին ցմիշա՝ ամէն հայերէն յիշաստակարանները:

ՅՈՎԼ. ԱՆՁԻ

1 Ամենական արձանագրութիւն:
2 Փոխարքել, անցնել:
3 Ճառանգ: յաջորդ:
4 Ճամանակէ մ'ի վեր:
5 Հետք:
6 Ազատ ընտրութեամբ:
7 ... Եղանակէ, եւ մերն կառավարութեան մէն ուր ընտրեցմէ մէկն ամբացնելու համար Վեհափառ դաշնական անք առնենք բնէ:

ԳԵՐԱԿԵՍՈՑՈՒՀՈՒ ՀԱՅԵՐԸ, ՆԻՇԽԸ ԱՆՑԵԱԼ, ՆԵՐԿՈՆ ԵՒ ՊՐՈԴՈՒՆ
(Հայունաւունունունուն)

Առեղ Հարկաւոր է այժմ բացարել այն պատճառները, որոնք առաջ բերին 1605ի մեծ գաղթականութիւնը, ինչպէս եւ Նկարագրել Հայաբաս Ա. ին, որ Հանդիսանում է մի խոշոր պատմական անձնաւորութիւն: Երկու խնդիրներն եւս բարդ են, որովհետեւ պատմագիրների կարծիքները նրանց մասին շատ հակասական են:

Արեւելքում, մահմետական ազգերի մէջ երկու թաւալորներ այնքան հերոսացած են, որ նրանց յիշաստակը մնչեւ այսօր եւս թնդում է եւ բոլոր հէքեաթների ու զզյների մէջ շարունակ լւում է կրանց անոնց եւ գրեթէ առասպելական քաջակործութիւնները: Մինը Բաղդատի խալիֆայ Հարուն-էլ-Ռաշիդն է, միւսը՝ Հայաբաս Ա. Այսօր եւս ճանապարհորդելով Պարսկաստանում եւ Ընդքովզիկասում, Թիւրքաստանում, Աֆղանիստանում, Ընդղրկասպեկն երկուում, որոնք Հայաբասի ժամանակ պարսկաստանի մասերն էին կազմում, կարող էք հանդիպել բազմութիւն աւերակ եւ շատ տեղ գեն կանգուն քարվանարայների, կամուրջների ու մզկիթների, որոնք կուռում են Հայաբաս անունով: Աւելուութիւնն ժողովագրի բերանով ասում է, որ Հայաբաս կառուցել է 1001 քարվանսարայ, 1001 մէկիթ, 1001 կամուրջ. թէ ինչու անպատճառ 1001 թիւն է գործածում, չգիտեմ, բայց այսօր եւս Պարսկաստանում առանց այդ քարվանսարայների անկարելի կը լինէր ճանապարհորդել, մանաւանդ կարաւանների համար: Հայաբաս կառուցել է այդ քարվանսարայները կարաւանների իջևաւանի համար, առեւտարական յարաբերութիւնները դիւրացնելու համար:

Առ Հայաբակ բոլոր մահմետական, թէ ժամանակակից եւ թէ ոչ -ժամանակակից պատմագիրները վերին ասաիմանի գովասանով են խօսում Հայաբասի մասին, իբրեւ մի աշխարհաշէն, իմաստուն եւ արդար թագաւորի, որ իր մեծ գործերի համար "Զանեկթ - մաքեան (գրախառաբարկ) եւ Պեհոն, մականուան է արծանացել: Դեռ հէքեաթներից գտնենք, թէ ինչուն Հայաբասը դիւրեւել ծպտեալ իր վեզբների հետ շցում էր քաղաքներն եւ գիւղները ժողովրդի վիճակին վերահասու լինելու համար, ինչպէս անում էր Հարուն-էլ-Ռաշիդը

